

12. Долинська М. С. Порядок посвідчення довіреностей та заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених: довідник. Львів : Растр-7. 2023. 184 с.

13. Долинська М. С. Порядок посвідчення заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених : довідник. Львів : Галицька видавнича спілка. 2024. 48 с.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги: Закон України від 09.12.2023 року № 3515-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3515-20#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-613-6-10>

СВОБОДА СЛОВА В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Козинець Олена Гаврилівна

кандидат історичних наук, доцент,

завідувачка кафедри правоохоронної діяльності

та загальноправових дисциплін

Національний університет «Чернігівська політехніка»

м. Чернігів, Україна

В незалежній Україні становлення і розвиток прав людини відбувалося дуже тернистим шляхом, але в переважній більшості держава намагалася виконувати зобов'язання, які взяла на себе відповідно до статті 3 Конституції України, а саме: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

А також відповідно до статті 34 Конституції України: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського

порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1].

Ситуація значно змінилася з початком повномасштабного вторгнення росії на територію України в 2022 році. Держава отримала об'єктивні причини обмежити низку прав і свобод громадян у відповідності до закону. І одним із них стала свобода слова, яка є одним із фундаментальних прав людини та основою демократичного суспільства.

Праву на свободу слова приділяється значна увага в міжнародних стандартах та в національному законодавстві, але в сучасних умовах збройних конфліктів та гібридних загроз проблема співвідношення свободи та безпеки набуває особливої гостроти. Оскільки в умовах воєнного стану постає питання щодо визначення меж допустимих обмежень цього права задля захисту національної безпеки, інформаційного простору та громадського порядку.

Так, свобода слова закріплена в основоположних міжнародних актах: статті 19 Загальної декларації прав людини [2] та статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3]. Ці документи гарантують кожному право шукати, отримувати та поширювати інформацію незалежно від кордонів. Водночас міжнародне право передбачає, що це право не є абсолютним і може бути обмежене, якщо такі обмеження: встановлені законом; необхідні для захисту національної безпеки, громадського порядку чи прав інших осіб. Аналогічний підхід закріплений і в Конституції України (ст. 34), про яку йшла мова вище і яка дозволяє обмеження свободи слова в інтересах безпеки держави.

Отже, в період воєнного стану свобода слова зазнає суттєвої трансформації, а саме: держава обмежує доступ до інформації; посилюється контроль над медіа; вводяться заборони на поширення певних даних, наприклад, військової інформації. Це пояснюється тим, що інформація стає елементом війни, а її поширення може становити загрозу життю людей та обороноздатності держави.

Тому в умовах воєнного стану держава має створити таку правову модель, яка б захищала інформаційний простір, але не перетворювалася на інструмент цензури [4, с. 23].

І тут ключовим питанням постає питання про те, де проходить межа допустимого обмеження і як, запроваджуючи обмеження, не допустити порушення права. Відповідь на це запитання надає Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ – О.К.), яким було сформульовано так званий трискладовий тест. Це стандартний механізм для перевірки

правомірності обмеження прав людини, зокрема й свободи слова, гарантованої статтею 10 Європейської Конвенції прав людини (ЄКПЛ – О.К.) [5]. В умовах війни цей тест продовжує діяти, але його застосування враховує специфіку воєнного стану та положення статті 15 ЄКПЛ [5], яка дозволяє державам відступати від своїх зобов'язань у межах, що «суворо вимагаються гостротою становища».

Так, якщо є об'єктивні вимоги обмеження прав людини то потрібно співвіднести обмеження з 3-ма умовами:

1. Законність (передбаченість законом). Будь-яке обмеження свободи слова повинно мати підґрунтя у національному законодавстві. Закон має бути доступним (громадянин може ознайомитися з нормами) та чітким (норма сформульована достатньо точно, щоб людина могла передбачити наслідки своїх дій).

Під час війни в Україні такими законами є Закон «Про правовий режим воєнного стану» та стаття 114-2 Кримінального кодексу, яка забороняє несанкціоноване поширення інформації про переміщення зброї та військ. Якщо закон надто розпливчастий, це порушує критерій законності.

2. Легітимна мета. Держава має довести, що обмеження впроваджується задля однієї з цілей, визначених Конвенцією. Найбільш актуальними під час збройного конфлікту є цілі національної безпеки, територіальної цілісності та громадської безпеки. Обмеження може бути спрямоване на запобігання обізнаності ворога про дії ЗСУ, недопущення паніки серед населення або розпалювання ворожнечі.

3. Необхідність у демократичному суспільстві. Це найскладніший етап, що вимагає встановлення балансу між свободою слова та інтересами безпеки. На першому місці є нагальна суспільна потреба, т.т. держава має довести, що втручання було дійсно необхідним, а не просто «корисним» чи «бажаним». Пропорційність визначає заходи, які не повинні відступати від зобов'язань держави більше, ніж це вимагає ситуація. Наприклад, ЄСПЛ наголошує на важливості розрізнення оціночних суджень (які не підлягають доказуванню) від тверджень про факти. І важливою є роль судів, саме: суди не повинні просто посилатися на висновки спецслужб чи військових експертів. Вони зобов'язані самостійно аналізувати контекст повідомлення, обсяг аудиторії та реальну здатність інформації завдати шкоди.

Таким чином, європейський підхід наголошує, що навіть у питаннях безпеки свобода слова не може бути зведена до декларації, а її обмеження повинні бути мінімально необхідними.

Попри існування тримірного тесту існують ризики надмірних обмежень, що може призвести до встановлення цензури; зловживання

владою; обмеження демократичного контролю над державою; порушення інших прав людини. Адже надмірні обмеження в інформаційній сфері негативно впливають на соціальні та економічні права людини [4, с. 23].

Отже, свобода слова є фундаментальним правом, однак у період воєнних викликів вона не може реалізовуватися безмежно. Баланс між свободою слова і безпекою держави досягається за умов: чіткого правового регулювання; дотримання принципу пропорційності; недопущення зловживань державою; збереження демократичних стандартів навіть у кризових умовах. При прийнятті рішення про обмеження прав людини в цілому, та права на свободу слова, зокрема, потрібно дотримуватись тривісного тесту на основі міжнародної практики: законність, т.т. обмеження повинні бути чітко передбачені законом; необхідність, т.т. втручання має бути обґрунтованим реальною загрозою (наприклад, військовою чи інформаційною); пропорційність – обмеження не повинні знищувати сутність права.

Війна не порушує і не скасовує права людини, а лише звужує межі їх реалізації, що вимагає особливої уваги до гарантій їх захисту.

Література:

1. Конституція України 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.04.2026).

2. Загальна декларація прав людини, 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 15.04.2026).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 15.04.2026).

4. Бандурка О. М. Право на свободу вираження поглядів у кіберсфері: баланс між безпекою суспільства та індивідуальними свободами. *Безпека у кіберпросторі: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кам'янець-Подільський, 28 трав. 2025 р.). Кам'янець-Подільський: ХНУВС, 2025. С. 22–23. dspace.univd.edu.ua

5. Європейська Конвенція прав людини 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 15.04.2026).